

Slovní zásoba dětí v předškolním věku

Všechna slova jednoho jazyka tvoří jeho slovní zásobu. Slovní zásoba češtiny je bohatá a složitá. Nejpropracovanější a nejrozvinutější slovní zásobu má **jazyk spisovný**.

Počet slov nelze přesně zachytit, známe jen jejich zastoupení ve slovnících. Náš největší slovník **Příruční slovník jazyka českého** obsahuje asi **250 000** slovních hesel, přitom nezachycuje odborná slova všech oborů, kterých je velký počet.

Slovní zásoba:

- a) aktivní – 5 tisíc slov (stačí pro běžnou komunikaci),
- b) pasivní – slova, jímž rozumíme, ale nepoužíváme tak často.

Průměrná slovní zásoba jednotlivce je asi 50 000 – 60 000 (aktivní i pasivní), z toho aktivní zahrnuje asi 10 000.

Rozdělení slovní zásoby

- jádro slovní zásoby (slova stará, setrvávající v jazyce po dlouhá staletí)
- proměnlivá část slovní zásoby (mění se, doplňují se slova nová, která jsou potřebná pro označení nových skutečností).

Vrstvy ve slovní zásobě

- slova neutrální, bezpříznaková – *matka x maminka, velký x velikánský...*
- slova z nespisovných útvarů:
 - obecná čeština, regionální výrazy (*holka – děvče, rozsvítit – rožnout, vesnice – dědina*), nářečí (*ogar x chlapec, štafle – žebřík, erteple – brambory*)

Rozvíjet a zdokonalovat slovní zásobu je nutné po celý život. V předškolní výchově můžeme položit pouze základy tohoto dlouhodobého procesu.

Malé dítě poznává svět nejprve pouze přímo – *pohledem, dotykem*, ale velmi brzy přibývá poznání doprovázené *slovním výkladem*. Zvládnutí systému mateřského jazyka a dostatečně rozvinutá schopnost jej užívat ještě před

začátkem školní docházky je důležitým předpokladem dobrých výsledků ve výuce.

Ve věku 3 let je slovník dítěte ještě poměrně malý a zahrnuje především výrazy označující **předměty a jevy**, které dítě chápe, se kterými je v kontaktu.

Průměrně dokáže dítě v tomto věku užívat při rozhovorech s přijatelnou mírou přesnosti asi **800–1 000** slov. V dalších letech se aktivní slovní zásoba rozvíjí poměrně nápadně, a to v souvislosti s tím, jak se u dítěte rozšiřují znalosti a zkušenosti.

V šesti letech už užívá dítě průměrně **2 500–3 500** slov (názory autorů se však v tomto čísle různí). Mění se také složení slovní zásoby: rozšiřuje se podíl **přídavných jmen a příslovcí**, narůstá repertoár **předložek a spojek**, přibývají také výrazy pro **abstraktní pojmy**, rozvíjí se **synonymika** a slovník se obohacuje o různá **frazeologická spojení**.

Vlastní slovní zásobu rozšiřujeme v několika vrstvách přiměřeně rozumovému vývoji dítěte.

3–4 roky:

Základem je reálný svět, který obklopuje dítě; zaměřujeme se na pojmenovávání **osob, zvířat, věcí, činností; základní barvy, velikost**; už od počátku dbáme na spisovnost ve vyjadřování.

4–5 let:

Vedeme děti k tomu, aby uvedenou věc na obrázku nebo v okolí popsaly nebo jev vysvětlily; začínáme rozšiřovat slovní zásobu o **slova souznačná (synonyma)** a dáváme dětem možnost jich využít ve vhodných spojeních, např.: *doměk, stavení, chalupa, vilka, ...*; rozvíjíme zásobu **přídavných jmen, příslovcí a sloves**; prohlubujeme vyjadřování souvislostí v čase a prostoru.

5–6 let:

Sledujeme vlastní správnost a **srozumitelnost** výrazů, schopnost **přesného** a emociálně vhodně odstíněného **vyjadřování (pomáhají literární texty)**;

Dítě ve věku 6 let má umět:

- vyjádřit souvislosti časové a prostorové;
- vyjadřovat vztahy příčinné;
- vyjádřit vztah části a celku;
- vztahy nadřazenosti a podřazenosti pojmů.

Děti zvládají běžnou slovní zásobu, do které kromě slov domácích patří také slova přejatá z cizích jazyků. V některých případech pro ně nemáme českou paralelu, např. *víkend = sobota a neděle x video, televize, CD přehrávač* apod. Jindy náhrada je, ale téměř se nepoužívá: *metro – podzemní dráha, tramvaj – pouliční dráha* aj.

Zároveň s poznáváním okolního světa a vytvářením pojmů se dítě učí i slovním označením pro pojmy a teprve při nalezení vhodného výrazu může dítě s pojmem pracovat a může náplň pojmu upřesňovat. Úroveň myšlení dítěte, především pokud jde o myšlení abstraktní, poznáváme především z úrovně promluv dítěte.

Každé dítě žije v určité společnosti lidí a musí se této společnosti po jazykové stránce přizpůsobit. Jeho projev musí být **zřetelný, jazykově přiměřený a správný**. Správností rozumíme to, že se dítě naučí postupně

- a) pojmenovávat jednotlivé věci a skutečnosti;
- b) umí vyslovovat jednotlivé hlásky a jejich spojení;
- c) musí ovládnout tvarovou soustavu, tj. skloňování a časování, svého jazyka;
- d) postupně zvládá i výstavbu stále složitějších vět a souvětí.

Zvládnutí základů výstavby mateřského jazyka se **ukončuje kolem 7. roku** života dítěte, *slovní zásoba* se však rozšiřuje celý život.

Cílem jazykové výchovy v předškolním věku je osvojení základů hovorové podoby spisovného jazyka. Před vstupem do základní školy by dítě mělo být schopno vyjádřit se srozumitelně, souvisle a v podstatě správně, a to jak v rozhovoru s dítětem, tak v rozhovoru s dospělým. Mateřská škola v rámci jazykové výchovy rozvíjí komunikativní kompetenci a vyrovnává případné

nesprávné jazykové vlivy okolí, v němž dítě roste. Základy řeči dítě poznává nápodobou mluvy dospělých, hlavně rodičů a kamarádů, jejichž projevy mají někdy ke kultivovanosti a spisovnosti jazyka hodně daleko. **Odchytky od spisovného jazyka** se objevují ve všech složkách jazykového vyjádření. Nejvíce nápadné jsou:

a) Odchytky ve slovní zásobě

Slovní zásoba běžně mluveného jazyka obsahuje mnohé výrazy, které nepokládáme za spisovné, i když jsou obecně srozumitelné. Jsou to výrazy jako *furt*, *akorát*, slova jako *prima*, *fantasticky*, *bezva*, *fajn* (ve významu velmi dobře, výborně); běžná jsou nespisovná slova z nářečí: *šuple*, *almara*, *šufánek*, *šprudlák*, *štafle*, ...

Postupně poznává dítě i jejich spisovné protějšky a začíná chápat základy stylových rozdílů ve vyjadřování. Zvlášť významná je role učitele mateřské školy, který dítě nenápadně vede.

b) Odchytky v tvarové soustavě

- koncovkách 7. p. množ. č. u podst. jmen, přídavných jmen a zájmen, kde se užívají nespisovné koncovky **-ma**: *klukama*, *děťma*; *novýma botama*, *s nima* apod.;
- koncovky přídavných jmen: obecně české **-ej**: *malej*, *krátkej*, *mlejn* (*Princezna ze mlýna*) aj.
- ve slovesných koncovkách ve 3. os. č. množ. u sloves 4. slovesné třídy: místo *oni prosí*, *trpí*, *sázejí* se užívá *oni prosej*, *trpěj*, *sázej* nebo *oni prosejí*, *trpějí* nebo *oni proseji*, *trpěji*, *sazeji*.
- v množném čísle se nerozlišuje tvar pro střední rod: *vedle kořata* (*děvčata*) *si hrála*; *světla se rozzářila* se užívají tvary *kořata* (*děvčata*) *si hrály*; *světla se rozzářily*...
- mnohdy jsou tvarové odlišnosti typické jen pro určité území, např. jen

v Čechách se říká *on nes, sednul si, chytrý kluci*; na východě Čech záměna 1. a 4. pádu: *viděl jsem Němci* (místo Němce), *kluci* (kluky)... Na Moravě se užívají tvary *ulicama, za dveřama, má čepicu, mají/ou, dají/ou* aj.

c) Odchytky v užívání hlásek

Středomoravské *mókó, mlén, malé kluk*;

Východomoravské *u súsedú*; velmi rozšířené je i užívání *-í* místo *-é*, např. *polívka, krýv* aj.

Část výrazových prostředků získává dítě do své slovní zásoby z prostředí mimo rodinu a školu, např. od kamarádů apod. – patří sem především *vulgarismy*. Do této supiny patří i tzv. „nedětská slova“, např. *slova cizího původu, odborné výrazy*; dítě je zařazuje do slovní zásoby nápodobou (někdy je však dítěti nutí ctižádostiví rodiče, kteří se domnívají, že tak rozvinou myšlení dítěte.

Aby mohla učitelka mateřské školy dobře naučit děti hovorovému spisovnému jazyku, musí si především sama funkci spisovného jazyka uvědomovat. Musí si být vědoma toho, které specifické nespisovné rysy si děti v jejím působišti přinášejí z rodného dialektu nebo z oblastní varianty národního jazyka a jak jim čelit. Ve své práci musí postupovat velmi citlivě:

- nářeční výrazy nesmí nikdy zakazovat;
- nesmí se dětem za nesprávnou výslovnost danou rodným nářečím vysmívat.

Jde o dlouhodobou, náročnou a cílevědomou práci. Jde o tzv. činnost **komplexní**, tzn. že při rozvíjení jazykové kompetence usilujeme o zvyšování kvality všech složek vyjádření – při procvičování výslovnosti rozvíjíme a upevňujeme slovní zásobu, při rozšiřování slovní zásoby neopomíjíme výslovnost a umožňujeme dětem krátkými promluvami souvislé vyjadřování, cvičíme rozhovory, vypravování aj.